

PRATARMĖ

Lietuvos, kaip ir visos Tarybų Sąjungos, archeologijai pastaruoju metu labai svarbi komplikuoata archeologinių paminklų apsaugos ir jų išlaikymo ateities kartoms problema. Turbūt nesuklysimė, pasakę, kad nė viena kultūros paminklų sritis neteikia tiek daug ir įvairių šaltinių senajai krašto istorijai tirti, nė viena kita paminklų sritis nenutiesia tokio, pasakytume, tiesaus tolimos praeities pažinimo kelio, kaip archeologiniai paminklai. Antra vertus, turbūt jokiems kitiems kultūros paminklams negresia toks didelis išnykimo pavojus, kaip pastariesiems. Tai visiškai suprantamas ir dėsningas reiškinys, nes didelė dalis archeologinių paminklų yra po žeme. Dėl to jie daugiausia ir nukenčia nuo sparčių mūsų gyvenimo tempų, didžiulių statybų, be kurių neįmanoma šių dienų pažanga, ekonominis gyvenimas. Tik piliakalniai — neatskiriama mūsų kraštovaizdžio dalis — greičiau pastebimi ir susilaukia didesnio dėmesio bei globos. Labiausiai nukenčia tokie paminklai, kaip senosios kapinės ir neįtvirtintos gyvenvietės, neturinčios jokių žymių žemės paviršiuje, nors pastaruoju metu atitinkamos įstaigos ir valstybiniai organai imasi priemonių šiems paminklams apsaugoti.

Prisiminę išmirusias kartas, galime suprasti, kiek mūsų žemė slepia laidojimo paminklų. Gyvenimas diktuoja sparčius statybų tempus, dėl kurių iš pagrindų keičiasi kraštovaizdis: tarp kalvų ir prie senųjų piliakalnių išauga miestai su daugiaaukščiais namais, vis plačiau lygumas išraižo geležinkelio bėgiai ir asfaltuoti keliai. Vis daugiau betonas sukausto žemės plotus ir uždengia seniau gyvenusių kartų pėdsakus. Todėl pirmaeilis archeologų uždavinys laiku ir kaip galima daugiau iš-tirti tas vietas, kurios taps neprieinamos, neleisti palaidoti žemėje pažinimo lobių. Štai dėl ko, vykdant TSKP XXV suvažiavimo nu-

tarimus, dešimtajame penkmetyje visoje Tarybų Sąjungoje ypač rūpinamasi archeologiniais paminklais ir jų apsauga. Tai skatina ir Lietuvos archeologus sutelkti visas jėgas. Šia kryptimi nemaža jau padaryta ir dabar daroma. Neatsitiktinai pastaruoju metu mūsų respublikoje taip plačiai tiriama laidojimo paminklai, kuriuos pirmiausia ir labiausiai paliečia naikinanti laiko ranka. Greita tyrinėtų piliakalnių jie davė neįkainojamos vertės I tūkstantmečio prieš m. e.—XVI m. e. a. šaltinių. Patys naujausi laidojimo paminklų tyrinėjimų duomenys ir skelbiami šioje knygoje.

Knyga pradedama straipsniu apie Egliškių (Kretingos raj.) pilkapius, kuriuos I tūkstantmečio pr. m. e. antroje pusėje čia supylė vakarinių baltų gentys. Tai vieni ankstyviausių tyrinėtų laidojimo paminklų Lietuvoje. Pilkapių su akmenų vainikais sampile, su akmenų statiniais kapams įrengti struktūra duoda labai vertingų šaltinių seniausiai architektūrai tirti. Be to, kapuose aptikta labai retų žalvarinių papuošalų bei keramikos. Skaitytojas ras straipsnį apie Gintališkės (Plungės raj.) kapinyną, pateikusį daug medžiagos apie X—XI a. pietinių kuršių buitį, ginkluotę, nešiotus drabužius ir gausius to meto papuošalus. Ypač verti dėmesio čia pastebimi pasikeitimai to meto laidosenoje: tyrinėti kapai leidžia pasekti, kaip šioje Lietuvos dalyje plito mirusiųjų deginimo paprotys II m. e. tūkstantmečio pradžioje.

Tačiau didžiausia knygos dalis skirta straipsniams, kuriuose skelbiami XIII—XVI a. laidojimo paminklų tyrinėjimai. Rašoma apie Sariių (Švenčionių raj.), Krūminių (Varėnos raj.), Narkūnų (Utenos raj.) ir Jakštaičių (Siaulių raj.) senkapius, kuriuose rasta keli šimtai griautinių kapų. Pastaruoju metu iš-tirta gana daug vėlyvųjų senkapių. Šių paminklų me-

džiaga praplėtė archeologijos mokslo rėmus dar trimis—keturiais šimtmečiais. Nors vėlyvieji senkapiai apima jau rašytinės istorijos laikus, jų tyrinėjimai turi didelę mokslinę reikšmę, dažnai jie papildė rašytinius šaltinius.

Tyrinėti senkapiai labai aiškiai rodo, kaip, vystantis ekonomikai, prekybai ir stiprėjant feodalinei Lietuvos valstybei, suvienodėja atskirų sričių materialinė kultūra, tačiau, antra vertus, kiekvienas jų atskleidžia kažką nauja ir savita. Pavyzdžiui, Sarių senkapyje rasta nemaža retesnių iš kaimyninių rytų slavų sričių importuotų dirbinių ir kartu gauta vertingų duomenų prekybiniam ryšiams su šiomis sritimis atskleisti. Krūminių senkapis, kuriame aptikta nedaug, bet retesnių radinių, papildė duomenis apie to meto lietuvių gink-

luotę. Narkūnų ir ypač Jakštaičių kapinynai pateikia nemažą vertingų duomenų to meto drabužiams ir papuošalams nagrinėti. Jakštaičių senkapio medžiagos vertę padidina antropologiniai čia rastų griaučių tyrinėjimai ir bandymas pagal išlikusias kaukoles rekonstruoti čia gyvenusių žmonių veidus.

Visi vėlyvieji senkapiai davė vertingų duomenų ir to meto dvasinei kultūrai bei pasaulėžiūrai tyrinėti. Daugelyje senkapių randame dar palyginti daug įkapių, rodančių didelį pagonišųjų tradicijų gyvybingumą, jau įvedus krikščionybę.

Į šį rinkinį įtraukti tik kai kurie naujausi pastaraisiais metais tyrinėti laidojimo paminklai. Duomenis apie juos stengtasi kuo plačiau bei išsamiau paskelbti ir kartu juos, kaip unikalius šaltinius, išsaugoti ateities kartoms.